

ISSUES OF TAKFIR AND INSURGENT IN THE TAFSIR OF IMAM MOTURIDI

Sodikov Jurabek

International Islamic Academy Of Uzbekistan,

Phd, Lecturer at the Department of IRCICA - the Chair for the Study

Islamic History and Source Studies.

Email: jurabeksodiq@gmail.com. ORCID: 0000-0003-4100-5097**Аннотация**

Бугунги куннинг долзарб мавзуларидан бири, шубҳасиз, “такфир” масаласи ҳисобланади. Чунки, ҳозирги пайтда кўплаб мутаассиб фирқалар томонидан мусулмонларни кофирга чиқаришда ҳаддан ошиш, яъни куфр саналмайдиган ишларда ҳам кофирликда айблаш ҳолатлари кузатилмоқда.

Калит сўзлар: Такфир, боғийлик, Мотуридий, эътиқод, “Таъвилот аҳли-с-сунна”, хорижийлар, мушрик.

Такфир – (араб. – куфрда айблаш, инкор қилиш, осий бўлиш, тан олмаслик) мусулмон кишини кофирлик ва имонсизликда айблаш. Такфир, даставвал, фақат ислом ақидасини қабул қилмаган, унга қарши гаплар ва амаллар қилаётганларга нисбатан ишлатилган¹. Бироқ, тарихда ўтган хорижийлар оқими ва ҳозирги аксарият диний-экстремистик гуруҳлар томонидан ўз эътиқодларига қўшилмаган мусулмонларни ҳам кофирликда айблаш ҳолатлари кузатилмоқда.

Аҳли сунна бу борада васатийликни – мўътадил йўлни тутган. Яъни, мусулмонларга юқоридаги каби ном ва нисбатларни беришда хорижийлар, мўътазилийлар каби ҳаддан ошиб кетмаганлар ёки муржиийлар каби “мўъминга гуноҳ ва маъсиятлар асло таъсир қилмайди”, – дея, мазкур масалага жуда юзаки ҳам қарамаганлар.

Масалан Қуръони каримнинг:

“Аниқ иш тутингиз! Сизларга салом берган (ёки таслим бўлган) кишига бу дунё матоҳини (ўлжани) кўзлаб: “Мўъмин эмассан”, – демангиз!”² (Нисо: 94) – ояти тафсирида Мотуридий қуйидагиларни айтади:

“Мазкур оят нозил бўлишига сабаб бўлган қисса қандай бўлганини билмаймиз. Лекин, бу ўринда шубҳалардан тийилиш ва имон калимаси айтилганда тўхташга буйруқ бор. Шунингдек, мўъминнинг ишлари ва хабарларида шубҳаланишдан тўхташ вожиб

¹ Аслида, бирор бир мусулмонни ноҳақ куфрда айблаш ниҳоятда оғир гуноҳ саналади. Шу боис аҳли сунна олимлари бу борада жуда эҳтиёткор бўлишга чақирадилар. Мазкур эътиқодий мавзу ақида илмида “ал-Асмо вал-аҳком масаласи”, деб аталади. Яъни, “ал-асмо”дан мурод – кофир, мусулмон, фосиқ, фожир, мунофиқ каби диний номлар ва нисбатлар, “вал-аҳком”дан мурод эса – ушбу ном ва нисбатларнинг дунё ва охирадаги соҳибларидир. “ал-Асмо вал-аҳком” – охирадаги мукофот ва жазога ҳамда бу дунёдаги дўстлик ва душманлик, қатл ва омонлик каби ҳукмларга алоқадор масала ҳисобланади. Ушбу масалада мотуридийлик ва ашъарийликнинг қарашлари ўзаро мувофиқ келади.

² Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва изоҳлар муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2018. – Б. 93.

ҳисобланади. Чунки, Аллоҳ таоло: “Аниқ иш тутингиз! Сизларга салом берган (ёки таслим бўлган) кишига: “Мўмин эмассан”, – демангиз!” – дея амалларда қатъий аниқликка буюрмоқда... Демак, агар уларни: “Мўмин эмас”, – дейишдан қайтарган экан, ўз-ўзидан: “Улар мўмин”, – дейишга буюрган бўлади. Агар бунга қаршилар бўлса, уларга: “Сиз илмлюрокмисиз, ёки Аллоҳми?” – дея жавоб берилади”³.

Замондош мотуридийшунос олим Адил Бебек Мотуридий асарларидаги асосий тамойилларни умумлаштирган ҳолда куфрнинг моҳияти ҳақида қуйидагиларни айтади: “Мотуридийликка кўра куфр – Аллоҳни танимаслик, Унга бўйсунмаслик, Унинг бирлигини қабул этмаслик, қалбдан севмаслик, Яратганга қарши чиқиш, Уни ёлғонга чиқариш ва инкор этиш, Аллоҳ ва Расулига енгил-елпи қараш ва У ҳаром қилган нарсаларни (билган ҳолатда) ҳалол деб санашлик ҳисобланади”⁴.

Демак, юқоридаги сифатлар бирор кишида топилмас экан, уни кофирга чиқаришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Шу боис бугунги кундаги адашган оқимлар ва жиҳодчи ташкилотларнинг мусулмонларни шариатга тўлиқ амал қилмасликда айблаб, кофирга чиқаришларини, қонини ҳалол санашларини ҳеч нарса билан оқлаб бўлмайди.

Мотуридий ҳозирги пайтда кўплаб адашган фирқалар томонидан нотўғри тафсир қилинаётган қуйидаги оят:

... وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“... Аллоҳ нозил қилган нарса (оятлар) билан ҳукм қилмаганлар – ана ўшалар кофирлардир”⁵ (Моида: 44), – тафсирида жуда қисқа, лекин, аниқ ва тушунарли жумла келтиради:

“Кимки Аллоҳ нозил қилган нарса билан ҳукм қилиш лозимлигини инкор этса ва Унинг ҳукмини ҳақ деб билмаса, ана ўша кимса кофирдир”⁶.

Ушбу оят тафсирида “Қуръон таржимони” ва “Илм денгизи” каби юксак эътирофларга сазовор бўлган Ибн Аббос (р.а.): “Аллоҳнинг ҳудуди (ҳукмлари)дан бирортасини инкор этган киши кофир бўлади. Аммо, инкор этмай иқрор ва тасдиқ этган ҳолида уларга мувофиқ ҳукм қилмаса, у кофир бўлмайди, балки фосиқ (гуноҳкор) бўлади”⁷, – деб айтган. Кўриниб турибдики, мутаассиб гуруҳларнинг мусулмон раҳбарларни шариат билан ҳукм қилмаётганлари сабаб кофирга чиқаришлари умуман асоссиз экан.

Юқорида тўхталиб ўтилган долзарб муаммоларга боғлиқ равишда келиб чиқадиган яна бир жиддий мавзу – боғийлик масаласи ҳисобланади. Бугунги кунда кўплаб адашган оқим ва фирқалар ўз давлат раҳбарларини юқоридаги каби нотўғри тушунчалар сабабли кофирликда айблаб, уларга қарши чиқмоқдалар. Бу нозик мавзулардан айрим ғаразли кучлар ҳам жуда устамонлик билан фойдаланмоқдалар. Натижада бегуноҳ инсонлар, хусусан, кўп ҳолларда мусулмонларнинг қони тўкилмоқда.

³ Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна / Бакр Тўпал ўғли таҳрири остида. – Истанбул: Дор ал-мийзон, 2005. – Ж. III. – Б. 424.

⁴ Адил Бебек. Matürldide günah problemi. – Истанбул: Байрак, 1998. – Б. 150.

⁵ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва изоҳлар муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2018. – Б. 115.

⁶ Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна / Бакр Тўпал ўғли таҳрири остида. – Истанбул: Дор ал-мийзон, 2005. – Ж. IV. – Б. 237.

⁷ Абул Баракот Насафий. Тафсир ан-Насафий. – Байрут: Дор алкалим ат-тоййиб, 1998. – Ж. I. – Б. 439.

Ислом уламолари боғийлик масаласида қуйидаги оятдан далил олишган:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي
حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Агар мўъминлардан икки тоифа ўзаро урушиб қолсалар, дарҳол улар ўртасини ислоҳ этингиз! Бас, агар улардан бири, иккинчисининг устига тажовузкорлик қилса, то (тажовузкор тоифа) Аллоҳнинг амрига қайтгунича, сизлар тажовуз қилган (тоифа) билан урушингиз! Энди агар у (тоифа тажовузкорликдан) қайтса, сизлар дарҳол уларнинг ўртасини адолат билан тузатиб қўйинглар ва адолатли бўлингиз! Зеро, Аллоҳ адолатлиларни севар”⁸ (Хужурот: 9).

Мазкур оят тафсирида Мотуридий қуйидагиларни айтади: “Ушбу оятдан Али ибн Абу Толиб (р.а.) билан Ҳаруро ва Нахрон аҳли ўртасидаги воқеаларга изоҳ топиш мумкин⁹. Али (р.а.) уларга қарши уруш бошлаганида одамлар айтишди: “Улар мушрикларми?” Али (р.а.) жавоб берди: “Улар ширк босқичидан ўтиб кетишган”. “Унда мунофиқларми?” – деб айтишди. У деди: “Мунофиқлар Аллоҳни жуда кам зикр қилишади”. Шунда одамлар: “У ҳолда ким улар?” – деб сўрашди. Али (р.а.) бу саволга қуйидагича жавоб берди: “Улар бизга тажовуз ва уруш қилган кишилардир. Шу сабаб биз ҳам уларга қарши уруш қилдик”¹⁰.

Шунингдек, аллома: “Бас, агар улардан бири, иккинчисининг устига тажовузкорлик қилса, бас, то (тажовузкор тоифа) Аллоҳнинг амрига қайтгунича, сизлар тажовуз қилган (тоифа) билан урушингиз!” – жумласи тафсирида шундай дейди: “Яъни, икки тоифадан бирортаси зулм қилса ва ҳақ бўлмаган нарсани талаб қилса, тажовузкорларга қарши то Аллоҳнинг амрига ва ҳаққа қайтгунларича жанг қилинлар. Аллоҳ таоло бу ўринда тажовузга учраган тоифага ёрдам беришга, уларни боғийлардан ҳимоя қилишга буюрмоқда... Агар, қачонки, уларнинг тажовузлири ва исёнларини қуролсиз тўхтатиш мумкин бўлса, шундай қилиш тўғри ва вожиб ҳисобланади. Агар уларни урушсиз тўхтатишнинг иложи бўлмаса, бунинг нотўғри тарафи йўқ. Чунки, Али (р.а.) улўғ саҳобийлар билан бирга боғийларга қарши жанг қилганлар...”¹¹

Боғийликнинг асл келиб чиқиш сабаби бошлиқларга ва раҳбарларга итоатсизлик ҳисобланади:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Эй, имон келтирганлар! Аллоҳга итоат этингиз, Пайғамбарга ва ўзларингиздан (бўлмиш) бошлиқларга итоат этингиз!”¹² (Нисо: 59).

Ушбу оят тафсирида Мотуридий қуйидагиларни айтади:

⁸ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва изоҳлар муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2018. – Б. 516.

⁹ Sodikov, J. (2022). Analysis of religions and beliefs in Imam Moturidi's "Ta'wilat Ahli-s-Sunnah". ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (116), 1064-1067. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-12-116-87> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2022.12.116.87>, – Б. 1066.

¹⁰ Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна / Бакр Тўпал ўғли таҳрири остида. – Истанбул: Дор ал-мийзон, 2007. – Ж. XIV. – Б. 67- 68.

¹¹ Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна / Бакр Тўпал ўғли таҳрири остида. – Истанбул: Дор ал-мийзон, 2007. – Ж. XIV. – Б. 68, 69.

¹² Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва изоҳлар муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2018. – Б. 87.

“Уламолар “ўзларингиздан (бўлмиш) бошлиқлар” кимлиги борасида ихтилоф қилишган. Улар “амирлар” ёки “қўшин бошлиқлари”, дейилган. Шунингдек, улар “олимлар ва фақиҳлар” ёки “яхшилиқ аҳли”, – деган қарашлар ҳам бор... Бу оятда у қўшин бошлиқлари бўладими ёки бошқа, илми ва узоқни кўра оладиган кишигина раҳбар бўлиши кераклигига далил бор. Чунки, Аллоҳ таоло фақат илми ва узоқни кўра оладиганларга итоат қилишга буюрмоқда... Аллоҳ таолонинг бундан олдинги оятда: “Агар инсонлар ўртасида ҳукм қилсанг адолат билан ҳукм чиқар”, – дейиши “иш эгалари”нинг бошлиқлар эканлигини кўрсатади. Чунки, Аллоҳ таоло олдинги оятда ҳокимларни адолат қилишликка, раъиятни эса ҳукм қилинган ва буюрилган нарсаларга қулоқ тутишга ва итоатга буюрмоқда... Ибн Умар (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилган бир ҳадисда айтиладики: “Мусулмон киши модомики гуноҳга буюрмас экан хоҳ яхши кўрсин, хоҳ ёмон кўрсин бошлиқлар буюрган ишга итоат этиши лозим. Агар кимки маъсиятга буюрса, унга қулоқ солинмайди ва итоат ҳам этилмайди”¹³.

Ҳозирги пайтда ақидапараст оқимлар Қуръон оятларининг нотўғри талқини орқали нафақат бошқа дин вакилларига нисбатан душманлик кайфиятини уйғотмоқдалар, балки, мусулмон жамоаларини ҳам бир-бирига қарши қўймоқдалар. Албатта, бундай шароитда Қуръон оятларини анъанавий ислом руҳида шарҳлаган “Таъвилот аҳли-с-сунна”дек тафсирларга ҳар қачонгидан ортиқ эҳтиёж туғилади¹⁴.

Хулоса

Юқорида келтирилган оятлар тафсири шуни кўрсатадики, Абу Мансур Мотуридий ислом дунёсида саҳобийлар давридан то бугунги кунгача қўплаб фитналарга сабаб бўлган бир қатор муаммоларга тўғри ечимлар ва оқилона хулосалар бера олган. Шу сабаб, “Таъвилот аҳли-с-сунна” ҳозирги даврдаги мавжуд ихтилофларни бартараф қилишда ҳам катта амалий аҳамияти касб этади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва изоҳлар муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2018. – 624 б.
2. Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна / Бакр Тўпал ўғли таҳрири остида. – Истанбул: Дор ал-мийзон, 2005. – Ж. III. – 476 б.
3. Адил Бебек. Matürldide günah problemi. – Истанбул: Байрак, 1998. – 217 б.
4. Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна / Бакр Тўпал ўғли таҳрири остида. – Истанбул: Дор ал-мийзон, 2006. – Ж. IV. – 424 б.
5. Абул Баракот Насафий. Тафсир ан-Насафий. – Байрут: Дор алкалим ат-тоййиб, 1998. – Ж. I. – 600 б.

¹³ Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна / Бакр Тўпал ўғли таҳрири остида. – Истанбул: Дор ал-мийзон, 2005. – Ж. III. – Б. 292-293.

¹⁴ Sodikov, J. S. (2022). Factors of application of intellectual evidence in the tafsir of Abu Mansur Moturidi “Ta’wilat ahl as-sunnah”. ISJ Theoretical & Applied Science, 04 (108), 524-527. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-04-108-58> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2022.04.108.58> , – Б. 525.

6. Sodikov, J. (2022). Analysis of religions and beliefs in Imam Moturidi's "Ta'wilat Ahli-s-Sunnah". ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (116), 1064-1067. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-12-116-87> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2022.12.116.87>
7. Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна / Бакр Тўпал ўғли таҳрири остида. – Истанбул: Дор ал-мийзон, 2007. – Ж. XIV. – 428 б.
8. Мотуридий. Китобу-т-тавҳид / Бакр Тўпал ўғли ва Муҳаммад Аручи таҳрири остида. – Байрут: Дор ас-садр, – Истанбул: Иршод, 2011. – 538 б.
9. Абулфатх ибн Абдулкарим Шаҳристоний. ал-Милал ва-н-нихал. – Байрут: ал-Мактаба ал-асрия, 2000. – Ж. II. – 255 б.
10. Sodikov, J. S. (2022). Factors of application of intellectual evidence in the tafsir of Abu Mansur Moturidi "Ta'wilat ahl as-sunnah". ISJ Theoretical & Applied Science, 04 (108), 524-527. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-04-108-58> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2022.04.108.58>